

Documentació de medalles (VIII): Les medalles gracienses 1854-1950, segons Joan Cullell

*MIQUEL DE CRUSAFONT**

Fa uns mesos ens va venir casualment a les mans un programa de la Festa Major de Gràcia del 1950. Cal recordar que Gràcia havia obtingut el títol de vila l'any 1830. Després d'alguna annexió, havia recuperat el seu caràcter de municipi el 1850 i el conservà fins al 1879, en què fou definitivament annexionada al de Barcelona. L'any 1950 es commemorava el centenari de la represa de l'ajuntament propi i també de la seva festa major, i amb aquest motiu es va editar una publicació en forma d'opuscle no paginat però que comprenia 76 pàgines, amb diferents aportacions de tema gracienc. A partir de la pàgina 43, però, es comença a parlar d'una important exposició filatèlica i numismàtica que hi havia organitzat el Cercle Filatèlic i Numismàtic de Barcelona, presidida llavors per Salvador Palau Rabassó. En la part numismàtica hi intervenien Josep Maria Cruxent, Joan Cullell i Joan Morató, i en el jurat qualificador hi trobem Josep V. Amorós, Felip Mateu i Llopis i Xavier Calicó, entre d'altres.¹

El Cercle havia dedicat atenció en diferents ocasions a la medalla i fins i tot conserva un fitxer que era un projecte de sistematització de cara a un possible catàleg futur. També havia publicat un llibre sobre el tema amb motiu del I Saló de la Medalla (on Cullell era president de la Comissió Executiva i fou expositor) i havia participat activament a l'exposició de Saragossa del 1956, on Cullell hi aportà també nombroses peces (p. 72/73), però aquest article ens era completament desconegut.²

En aquells temps, hi havia a Barcelona tres grans col·leccions de medallística catalana: eren les de Joan Almirall, Joan Baucis i Joan Cullell i Playà. Les dues

* Doctor en Història. President de la SCEN.

1. Fiesta Mayor de Gracia. Centenario 1850-1950. Comisión de Fiestas. Gràcia, 1950.

2. Medallas, Cercle Filatèlic i Numismàtic de Barcelona, Saragossa, 1957; Exposición de medallas del siglo XX, Museo Provincial de Bellas Artes, Saragossa, 1956. En el primer d'aquests llibres, Joan Cullell i Playà hi va publicar un breu article titulat "Consejos para los aspirantes a coleccionar Medallas", a les pàgines 195-197.

primeres ja fa temps que es varen dispersar, mentre que la tercera era encara, no fa gaires anys, en mans del fill de Joan Cullell, comprenia 4.000 medalles, no totes catalanes, i, gràcies a l'amabilitat del seu posseïdor, ens va ésser prou útil per al nostre llibre sobre la medalla catalana.³

A les pàgines 54-68 d'aquest programa de Festa Major, hi ha un interessant article de Joan Cullell i Playà titulat "Medalles graciencs", que descriu i il·lustra 35 medalles de tema gracienc. Es tracta de l'únic article del programa que és escrit en català, fora de dos poemes que també en són. Les il·lustracions són força deficientes, fet agreujat encara per la mala qualitat del paper. En canvi, tenen especial interès els comentaris que Cullell fa després de les descripcions ja que ens documenten la major part de les peces. En qualsevol cas, ens ha semblat adient de publicar, en un context numismàtic almenys, aquest text, ja que altrament aquest opuscle difícilment seria conegut.

Com que la catalogació conté algunes medalles inèdites que no consten al nostre llibre, ens ha semblat interessant de descriure-les. Cal dir que Cullell no es limità pas a descriure les peces de la seva col·lecció, sinó que va anar cercant també les que posseïen altres col·leccionistes; aquesta és la raó per què no en trobéssim algunes ni les poguéssim incloure en el nostre llibre en estudiar el seu fons. Ens ha semblat que valia la pena, doncs, de descriure i il·lustrar, dins el possible, les medalles no descrites per nosaltres i, en el cas que ja en fossin, donar-ne l'equivalència amb el nostre llibre en la forma CM-(número del nostre catàleg). Pel que fa a la il·lustració, reproduïrem les que siguin mínimament identificables, però ja veurem que gairebé mai es tracta d'imatges de qualitat, de manera que ens haurem de refiar, sobretot, de les descripcions que facilita Cullell i que transcriurem amb lletra cursiva quan la donem literalment, per bé que generalment optarem per abreujar-la.

A-Medalles de pre-guerra (anteriors a 1939):

1. 1854

Medalla d'AR daurada de l'epidèmia (suposem que de còlera).

a/ AYUNT.CONST.DE LA VILLA*DE GRACIA* *Escut amb llaçada a la part alta que penja pels costats, ostentant un ram de flors del qual sobresurt una tulipa.* El ram de flors és l'heràldica de Gràcia.

r/ AL SERVICIO MÉDICO*EPIDEMIA DE 1854* *Clava d'Esculapi amb doble serp enroscada, que trenca pels seus dos extrems una corona ornamental que separa la llegenda del camp.* La "corona" segurament és una orla vegetal.

Pes: 11,8 g Diàmetre: 28,5 mm VQR-14.319

3. CRUSAFONT i SABATER, M., *Medalles commemoratives dels Països Catalans i de la Corona Catalano-Aragonesa*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans), Barcelona, 2006.

Segons Cullell, l'Ajuntament la donà de premi als metges de la vila que es distingiren en el combat contra l'epidèmia, i l'exemplar que descriu pertanyia a una neta del metge castellonenc Facund Ramos, assentat llargament a Gràcia. Cal dir que a nosaltres ens passà per alt la seva presència a VQR.⁴

2-1876- Es tracta de les nostres CM-654 i 655, de l'empresa medallística i de temes militars Castells, tot i que Cullell només publica la dedicada "Al Ejército y Armada", però no la d'"A nuestros amigos". Com indica Cullell als comentaris, aquell any, 1950, la fàbrica Castells encara era en actiu.

2A-1876- Si volem seguir completant la sèrie de medalles graciennes, aquí hi hauria d'anar la nostra CM-652, dedicada a la Congregació Mariana de Gràcia.

3, 4 i 4 bis- Es tracta de medalles ovals i bracteades, sense data, que només mencionen l'ajuntament, la 3 com a POPULAR i la 4 bis com a CONSTITUCIONAL. La 3 correspon a la nostra CM-630 i la vàrem suposar de c.1870. La 4 no porta llegenda i la 4bis la suposa Cullell del 1877 perquè des d'aquest moment l'ajuntament emprà l'apel·latiu de "constitucional", encara que també podria ésser dels dos anys següents, fins que el 1879 és absorbida per Barcelona. La 3 la considera Cullell un distintiu de regidor, però pensem que aquestes peces incuses s'assemblen molt a les publicades per nosaltres amb les dates 1889 i 1890, corresponents a la Junta Local d'Ensenyament (CM-807 i 808) i com a premi a l'aplicació, atès que, des del 1857, la Llei Moyano havia atribuït als ajuntaments la responsabilitat de l'ensenyament primari. De fet, n'hi ha de semblants d'altres ajuntaments i al principi no duïen data. Les insígnies de regidors que coneixem solen ésser més grans, encunyades a dues cares i amb cordó. Per tant, creiem que deuen ésser totes medalles escolars. Pel que fa a la peça 4 bis, no reproduïda en imatge per Cullell, la podem il·lustrar ara gràcies a un exemplar que hem pogut estudiar després de la publicació del nostre llibre. La seva descripció és:

4

4 bis

4. VQR fa referència al Catálogo de la Colección de Monedas y Medallas de Manuel Vidal Quadras y Ramón, volum IV (per a les medalles), Barcelona, 1892.

4 bis.-s/d- Medalla d'argent oval i bracteada.

a/ AYUNT.CONST.DE LA VILLA DE GRACIA* Llir i flors i corona a sobre.

Pes: 8,3 g Mides: 36x28 mm

5-1878- Medalla d'argent oval i bracteada.

a/ En el camp: EXPOSICION/F. V. /GRACIA/1878, entre branques de llorer.

Pes: 1,65 g Mides: 37x28 mm

Cullell explica que la medalla anava acompanyada d'un diploma on es diu que s'havia atorgat a Vicens Ponsa, llauner, per dos treballs seus de mèrit. L'entitat atorgant, F.V., era l'anomenat popularment Foment Voluntari i, oficialment, Associació de Voluntaris del Foment de la Vila de Gràcia, ubicada al carrer de les Monges, després al de l'Encarnació i, finalment, al d'Or núm. 48. La medalla fou donada amb motiu de la 1a Exposició Social i se'n feu una segona el 1880.

6-1881- Es tracta de la nostra CM-688, de la Sociedad Económica Graciense de Amigos del País. La data correspon a la fundació de l'entitat, que fou legalitzada el 1882 i que era ubicada al carrer de les Gràcies, 9, l'any 1950, Ros de Olano. L'any 1979 es fusionà amb la societat homònima barcelonina amb una sèrie de garanties, com ara que els seus membres podrien seguir lluint la seva insígnia i que el tapís-ensenya de l'entitat es conservaria a la seu de la barcelonina *“en lugar decoroso y visible”* perquè servís *“de perpetua memoria”*.

7-1887- Es tracta de la CM-740, dedicada a l'inici de les obres del clavegueram de Gràcia, però abans s'hi hauria d'incloure la CM-739, que commemora, en el mateix any, la redacció del projecte. Segons explica Cullell, l'obra creà alguns problemes amb la veïna Barcelona per la qüestió de la connexió de les dues xarxes, però amb la intervenció del governador civil, Lluís Antúnez, i del batlle de Barcelona, Rius i Taulet, es va poder resoldre. La primera pedra es posà a la galeria situada a l'encreuament de Passeig del Gràcia i la Diagonal el 16 de juny del 1887 i, amb ella, s'hi va incloure en un tub de vidre una medalla com la descrita, monedes d'Alfons XII i periòdics locals del dia.

7A-1888- També aquí s'hi hauria d'afegir la CM-1779, una altra medalla bracteada, escolar de premi.

8-(1895)- No sabem amb quina base Cullell inclou com d'aquesta data un gitó d'aram daurat i propagandístic de la casa Vallmitjana de fabricació de medalles. A una de les cares hi porta una imatge de la Puríssima i, a l'altra, la llegenda TALLERS/VALLMITJANA/DESPACHO: LLIBRETERA, 77/Fca./S. ANTONIO, 4/GRACIA-BARCELONA, amb un pes de 3,95 g i un diàmetre de 22,4 mm. Nosaltres no la vàrem incloure per considerar-la un gitó i no una medalla commemorativa. De tota manera, donem ara la imatge de l'exemplar que coneixem.

8 (x2)

9-1900- Distintiu d'argent daurat i esmaltat dels portants de S. Joan de Gràcia.

a/ CONSOCIATO BALDECHINI GESTATORUM PEIAE ETL. JNS. BTAE. BARNAE. GRACIA (lletres gòtiques). Escut apuntat i coronat amb hòstia radiant per sobre del símbol floral de Gràcia. A baix, petxina i, als costats, flames.

r/ (Cullell no el descriu, però diu que hi havia la indicació de Castells com a fabricant).

Pes: 45 g Mides: 65x42 mm

9

En els comentaris, Cullell ens diu que la peça pertanyia a la casa Castells, fabricant de la medalla, i que l'any 1900 fou el de la creació del Cos de Portants.

10-1908-Medalla recordatori de Bernat Castells. És la nostra CM-1042.

11-1910- Medalla de S. Francesc i Pompeia. És la nostra CM-1378.

12-1912- Medalla d'aram daurat i uniface.

a/ INSTITUTO HIGIÉNICO KI.-NESITERAPICO.-BARCELONA.

Atleta dempeus que porta una branca de roure. Als costats, CIMNASIO/GAR-CIA, que talla la llegenda. Signada VALLMITJANA.

Pes: 45 g Diàmetre: 39 mm

Cullell ens explica que un tal Pere Garcia, ferrer i fill de Martorelles, es va instal·lar a Gràcia, on produí una bomba de pistó que fou adoptada pels bombers.

Poc més tard, arribà a ésser cap dels bombers. Amb la seva dona, de cognom Alsina i que era mestra, creà al carrer Gran un centre de cultura física que l'any 1883 va rebre de l'ajuntament la petició d'encarregar-se de l'educació física dels bombers. Els centres d'educació física foren continuats pels seus fills i nets amb gran èxit. L'any 1912, Garcia Alsina va rebre del Col·legi Bonanova una medalla d'or de 31 mm, que Cullell no ens detalla si és semblant a la que descriu o era de les que es feren en ocasió del Congrés d'Higiene Escolar del 1912. També parla d'altres peces argentades i daurades i d'altres de 31 mm, però també es presenta el mateix dubte.

13-1913- Medalla d'aram del "Salud Sport Club". Es tracta de la nostra CM-1537. D'aquesta mateixa entitat també varem publicar les CM-1540 del 1903, la CM-1544 del 1905 i les CM-1555c i CM-1577 del 1913, que serien, doncs, les 13A, 13B, 13C i 13D.

13E-1913- Aquí hi hauria d'anar la CM-1576 de la festa del barri de la Salut.

13F-1913- Semblant a les anteriors, amb revers CONCURSO/DE TIRO/FIESTA MAYOR/SALUD/8-9-1913. És d'aram, pesa 7,2 g i amida 25 mm.

14-1915- Medalla d'aram a T. Duran. Es tracta de la CM-1134.

15-1915- Medalla de la festa del barri de la Salut. Es tracta d'un tipus semblant a la nostra CM-1555, de la qual descrivim diferents varietats dels anys 1912, 1913(2), 1914, 1918 i 1922, algunes d'argent. Cullell ens hi afegeix, doncs, l'any 1915.

16-1916- Medalla d'aram del "Cross Country Vallmitjana". Es tracta de la CM-1595. Cullell ens diu que l'any 1915 es creà en el gimnàs Garcia, esmentat a la medalla 12, la Federació Atlètica Catalunya, que poc després rebé el títol de Reial. Vallmitjana va col·laborar en les tasques d'aquesta associació, que més endavant es convertí en la Federació Atlètica Catalana, que va mantenir els mateixos emblemes.

17-1917- Medalla d'aram a Pi i Margall. Es tracta de la CM-1145. En els comentaris, Cullell la situa correctament l'any 1917 (data que la medalla no porta pas) i en ocasió de la col·lecta popular per erigir un monument a Pi i Margall a l'encreuament del Passeig de Gràcia i la Diagonal. Tot i que es feren els fonaments i que el monument, fet per Miquel Blay, igual que la medalla, ja estava acabat, no s'arribà a muntar. Cullell ens diu que fou perquè l'ajuntament el volgué desplaçar a un altre lloc argumentant que al mig de l'encreuament entorpiria la circulació dels vehicles, però l'escultor es va negar a acceptar-ho perquè amb el canvi es perjudicava estèticament el conjunt.⁵

5. Sobre aquesta medalla vegeu CRUSAFONT i SABATER, M. "Documentació de medalles (III): Pi i Margall", *Acta Numismàtica* 32, p. 221-225. Segons les nostres fonts de llavors, donar la culpa a Blay fou una excusa perquè llavors dominaven republicans d'altres tendències (1930). Caldria determinar, doncs, quina és la versió bona.

18-1918- Medalla del Sometent de la Salut. Correspon al tipus CM-1598, on aportem varietats dels anys 1917 i 1919. Cullell, doncs, ens hi afegeix la data de 1918 i ens diu que l'exemplar fou guanyat per Joan Aguilera Asmarats, caporal-banderer del sometent esmentat.

19-1920- Medalla d'argent o d'alumini de l'església dels carmelites. Es tracta de la nostra CM-1413.

20-1920- Medalla d'argent o d'alumini uniface de S. Lluís Gonzaga. Es tracta d'una varietat de la CM-652, que hem indicat amb el número 2A i del 1876, reeditada en aquesta nova data i amb un lleuger canvi de la llegenda de l'anvers que ara és:

a/ CORTE ANGÉLICA DE S. LUÍS G. DE GRACIA.

Segons Cullell, se'n feren d'argent encunyades o bracteades, i d'alumini encunyades, totes de mides 70x41 mm; pel que fa a les d'argent, només les podien emprar els membres del Consell.

20A-1923- Aquí correspondria afegir-hi la nostra medalla esportiva CM-1641.

21-1924- Medalla d'aram del Sometent. Es tracta de la nostra CM-1646, que publiquem en argent i aram daurat.

22, 24, 25 i 26- Aquestes medalles, no datades i de caràcter religiós, les considerem més aviat de devoció més que no pas commemoratives.

23-1930- Medalla de la Congregació Mariana, semblant a la núm. 20 i com la nostra CM-652.

23A

23A-1930- Afegim per aquesta data la medalla d'escacs daurada següent:

a/ Dos jugadors d'escacs asseguts i, enmig, tauler amb les peces sobre una taula.

r/ Círcol/Catòlic/de Gràcia/Grup A/1930, gravat amb burí i dins d'una làurea.

Pes: 21,7 g

Diàmetre: 38 mm Inèdita

B- Medalles de postguerra (des de 1940)

Com ja ho indicàvem en el nostre llibre sobre les medalles,⁶ no vàrem pas as-sajar d'ésser exhaustius pel que fa a les medalles de postguerra, de les quals només n'hi posàrem unes 200 triades amb certs criteris i a tall de mostra. Per tant, és normal que les que ara descriurem no es trobin pas al nostre llibre.

27- Medalla claretiana no datada i semblant a les 22 i 24/26, abans mencio-nades.

28-1943- Medalla d'argent o d'aram d'Autotracción Eléctrica.

a/ 1918-1943-25 ANIVERSARIO. Forjador amb tenalles i mall que reposa sobre una enclusa. Al seu davant, una roda d'automòbil creuada per un llamp. Signada R. BADIA.

r/ AUTOTRACCIÓN ELÉCTRICA. S. A. BARCELONA. En el camp, les lletres A. E. S. A. sobre una dinamo.

AR. Pes: 35 g. Diàmetre: 40,5 mm.

AE. Pes: 30 g. Diàmetre: 40,5 mm.

Cullell comenta que l'empresa oferí als seus empleats una gran festa de ce-lebració del 25è aniversari, amb altres obsequis. En endavant, les medalles d'ar-gent es concedirien als empleats que haguessin treballat 25 anys, i les d'aram, 10 anys.

29-1947- Medalla rectangular d'argent del Club Excursionista de Gràcia.

a/ C. E. DE GRACIA/1922 (flor) 1947. Escut apuntat amb Victòria de Samotràcia a sobre entre ornaments, emblema del Centre Excursionista de Gràcia.

r/ XXV ANIVERSARI / 13.GENER / JOSEP/BUCHPARERA /
FUNDADOR / 21-X-1948.

Pes: 40,4 g Diàmetre: 48,5 mm

Segons Cullell, la peça pertanyia a Buch, un dels fundadors, cadascun dels quals va rebre una medalla semblant en ocasió del 25è aniversari de l'entitat. Josep Buch, d'altra banda, feu un article sobre les medalles de Montserrat del s. XVIII al núm. IV d'*Acta Numismàtica*.⁷

30-1948- Medalla d'or dels 25 anys de Joan Cullell a Autotracción Eléctrica.

a/ CONSTANTIA.AEQUITAS.AMICITIA. L'Equitat estrenyent la ma al Treball. Entre ells una enclusa i al fons sol radiant. Signat VALL MITJANA.

r/A DON JUAN CULLELL PLAYA / SUS / SOCIOS Y COMPAÑEROS /
CON MOTIVO DE SUS/BODAS DE PLATA CON / AUTOTRACCIÓN
ELÉCTRICA, S. A. A sota, emblema amb AE entre 1923-1948.

Pes: 27,84 g Diàmetre: 40,5 mm

6. Vegeu nota 3.

7. BUCH i PARERA, Josep, "Les medalles antigues de Montserrat", *Acta Numismàtica* IV, Barcelona, 1974, p. 301-321.

Com és visible, es tracta d'una medalla de reconeixement a l'autor de l'article, que es degué emetre en exemplar únic. La referència als "Socis" demostra que Cullell devia tenir interessos en l'empresa.

31 (-)

31-1948- Medalla de terracota del Centre Excursionista de Gràcia.

a/ Escut amb les armes de Gràcia coronades entre dues palmes.

r/ C. E. DE G. / Cso. NNAL FOTG. / ACAMPADA / 1948 / CRONICA DE GRACIA. Orla de grossos punts.

Pes: 80 g Diàmetre 72 mm

Cullell ens diu que era de Manuel Vallmitjana i que es feu amb motiu del 1r Concurs Nacional de Fotografia d'Acampada, que s'exhibí als salons de les Escoles Franceses. La medalla fou donada a tots els concursants.

32-1949- Medalla d'alumini a la visita de la Maredeu de Fàtima.

a/ N^a S^a DO ROSARIO DA FATIMA. Aparició de la Maredeu als pastors.

r/ CONMEMORACION / DE LAS / FIESTAS / EN HONOR DE / NTRA. SRA / DEL ROSARIO / DE FATIMA / GRACIA 13-23 OCTUBRE 1949 BARCELONA.

Pes: 1,8 g Diàmetre: 24 mm

Segons Cullell, la imatge va anar passant per totes les parròquies de Gràcia i hi estigué un dia a cadascuna d'elles. Es feu un tiratge especial d'aquesta medalla només amb l'anvers i d'aram daurat.

33-1950- Medalla rectangular d'argent i fosa, d'homenatge a la vellesa.

a/ OBRA DE LOS HOMENAJES A LA VEJEZ PATRONATO LOCAL DE GRACIA. Figures al·lusives a la fe, l'esperança i la caritat i, a sota, escut de Gràcia. Firma V. VILARRUBIAS V.

r/ DN. PEDRO RIBAS SANABRA / POR SU VEJEZ HONORABLE / MERECIÓ EL HOMENAJE / ESCOLAR DE SER ELEGIDO / "ANCIANO BENEMÉRITO" / AÑO 1950.

Segons ens diu Cullell, un Patronat de la Vellesa de Gràcia obsequiava cada any i des del 1947 a un ancià i una anciana graciencs i els hi donava la corresponent medalla, tot plegat amb la base econòmica d'una col·lecta popular i l'ajut de la Caixa de Pensions. L'elecció es feia a les escoles graciencques. L'exemplar descrit era de l'interessat, un home de 90 anys. L'escultor fou Vicenç Vilarrubias Valls.

34

34-1950- Medalla d'or o daurada del Centenari de Gràcia.

a/ PLENA SOU DE GRÀCIA. L'àngel de l'Anunciació portant el liri que després fou l'emblema de Gràcia i amb una cinta que diu 1850-1950, GRACIA, i l'escut de Barcelona.

r/ (dedicatòria al premiat).

Pes: - g Diàmetre: c. 45 mm

Medalla en curs d'execució, segons un projecte d'Antoni M. Lairisa i l'execució de l'escultor Vicenç Vilarrubias Valls, que, segons Cullell, era llavors en preparació i que en els anys següents s'aniria donant a un gracienc destacat.

35-1950- Medalla de terracota als pessebristes.

Encàrrec de medalla a l'escultor Manuel Muns que el Patronat del Pessebre del Centre Moral Instructiu de Gràcia havia de concedir als constructors del pessebre que es feia anyalment en aquesta institució i que havia d'ésser atorgada ja l'any 1950.

35A-1994- Medalla daurada de l'Orfeó Gracienc.

a/ ORFEÓ GRACIENC - FUNDAT EL 1934. Lira sobre partitura i armes de Gràcia en cairó al damunt, tot plegat voltat de làurea.

r/ JOSEP/RODERGAS CALMELL/MAIG 94 (gravat amb buri).

Pes: 61 g Diàmetre: 50 mm Inèdita

Afegim aquesta medalla per si algú s'interessa per anar completant la medallística graciencca. És probable que n'hi hagi amb altres dates i dedicacions.

De segur, d'altra banda, que hi deuen haver moltes altres medalles graciencques emeses després del 1950 i no publicades. Cal esperar que algú es decideixi

35A

a fer un catàleg més ampli de la medallística de la postguerra, certament aplicant alguns criteris restrictius ja que sembla difícil, i fins i tot tindria una utilitat discutible, assajar de fer-ne la catalogació exhaustiva atès el gran nombre de medalles d'escassa qualitat que es produeixen contínuament.⁸

8. Sobre aquest tema ja vàrem incidir àmpliament a CRUSAFONT, M., *Medalles commemoratives...*, p. 219-220.